

Obsah

10 Struktura a vlastnosti plynného skupenství	1
10.1 Mechanické vlastnosti	1
10.1.1 Ideální plyn	1
10.2 Stav plynu	1
10.2.1 Stavové veličiny	1
10.2.2 Stavová rovnice	1
10.3 Děje v ideálním plynu	1
10.3.1 Izotermický	1
10.3.2 Izochorický	2
10.3.3 Izobarický	2
10.3.4 Adiabatický	2
10.3.5 Kruhový	3
10.4 Druhý termodynamický zákon	4
10.5 Plyn při nízkém a vysokém tlaku	4
10.5.1 Nízký tlak	4
10.5.2 Vysoký tlak	5
10.6 Tepelné motory	5
10.6.1 Parní stroj	5
10.6.2 Turbíny	5
10.6.3 Zážehové motory	5

10 Struktura a vlastnosti plynného skupenství

10.1 Mechanické vlastnosti

- snadno stlačitelné
- zaobírají objem a tvar nádoby
- tekuté
- neuspořádaný pohyb částic

10.1.1 Ideální plyn

- ideální model plynu použitý pro modely, v reálu neexistuje, blíží se za velké teploty a nízkého tlaku
- rozměry molekul vzhledem ke vzdálenosti molekul zanedbatelně malé
- molekuly na sebe kromě srážek nepůsobí silami → potenciální energie soustavy nulová → vnitřní energie dána pouze kinetickou e .
- dokonale pružné srážky se stěnami nádoby

10.2 Stav plynu

10.2.1 Stavové veličiny

- vyjadřující stav plynu
- objem V , $[V] = \text{m}^3$ – prostor zabrán plynem
- tlak p , $[p] = \text{Pa} = \text{F} \cdot \text{m}^{-3}$ – síla plynu působící na jednotku plochy stěny
- teplota T , $[T] = \text{K}$ – tepelný stav plynu
- látkové množství n , $[n] = \text{mol}$ – počet elementárních jedinců specifikovaných Avogadrovou konstantou

10.2.2 Stavová rovnice

- vztah mezi stavovými veličinami při rovnovážném stavu

$$pV = nRT$$

- $R \doteq 8,31 \text{ J} \cdot \text{K}^{-1} \cdot \text{mol}^{-1}$ – molární plynová konstanta
- při neměnném množství plynu

$$\frac{pV}{T} = nR = \text{konst}$$

10.3 Děje v ideálním plynu

10.3.1 Izotermický

- děj, kdy zůstává teplota konstantní – mění se pouze tlak a objem
  - součin tlaku a objemu konstantní

$$T_1 = T_2 \Rightarrow nRT = \text{konst}$$

$$p_1 V_1 = p_2 V_2$$

- grafem izoterma
- teplota konstantní $\rightarrow$ vnitřní energie zůstává stejná
- teplo přijaté plynem koná práci

10.3.2 Izochorický

- děj za konstantního objemu

$$\frac{p}{T} = \frac{nR}{V} = \text{konst}$$

$$\frac{p_1}{T_1} = \frac{p_2}{T_2}$$

- grafem izochora
- tlak přímo úměrný teplotě
- stálý objem $\rightarrow$ nekoná práci
- přijaté teplo přeměněno na vnitřní energii

10.3.3 Izobarický

- děj za konstantního tlaku

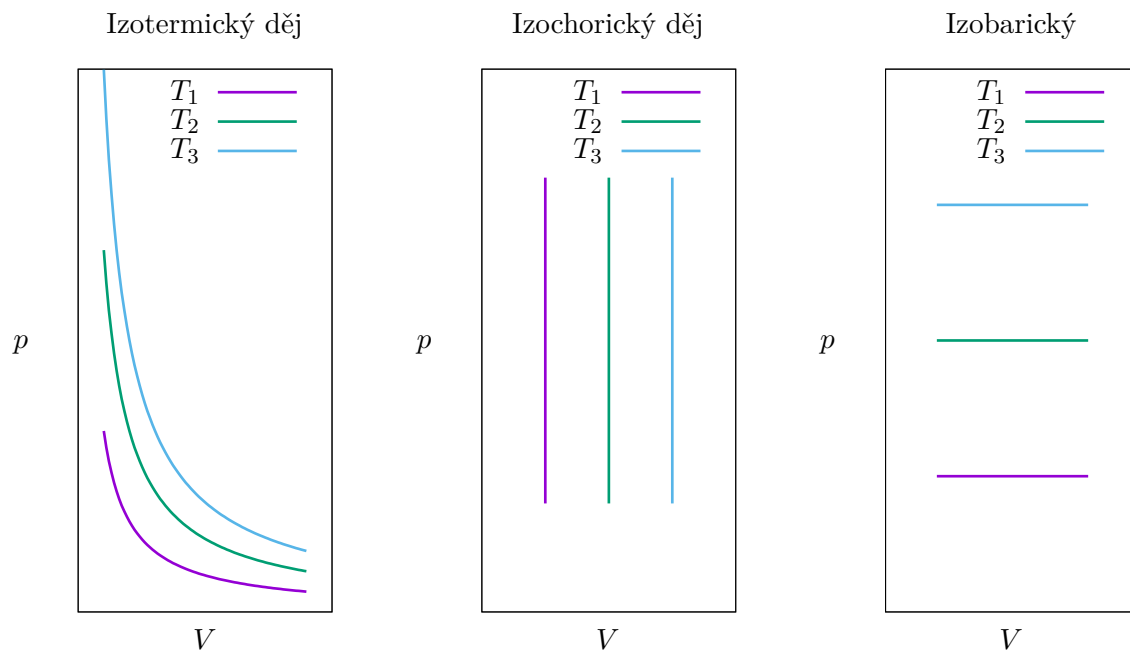
$$\frac{V}{T} = \frac{nR}{p} = \text{konst}$$

$$\frac{V_1}{T_1} = \frac{V_2}{T_2}$$

- grafem izobara
- přijaté teplo rovno součtu změny vnitřní energie a vykonané práce

10.3.4 Adiabatický

- neprobíhá tepelná výměna s okolím ($Q = 0$) $\Rightarrow$ změna vnitřní energie způsobena prací ($\Delta U = W$)
- většinou velmi rychlé děje – nestihne dojít k výměně tepla
- působení síly na píst $\rightarrow$ konání práce silou $\rightarrow$ zvýšení vnitřní energie $\rightarrow$ zvýšení teploty
- rozpínání plynu / roztahování pístu $\rightarrow$ plyn koná práci $\rightarrow$ snížení vnitřní energie $\rightarrow$ snížení teploty

Obr. 10.1: pV diagramy dějů

- grafem adiabata
- platí Poissonův zákon

$$pV^\kappa = \text{konst}$$

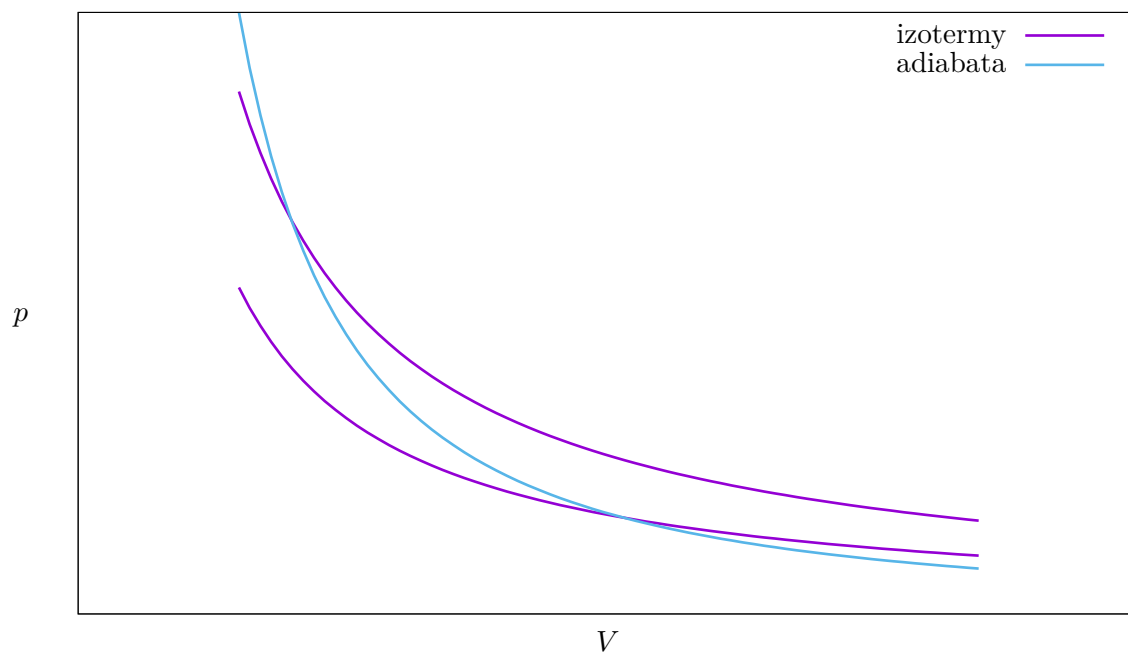
$$\kappa = \frac{c_p}{c_V}$$

- κ – Poissonova konstanta
- c_p, c_V – měrná tepelná kapacita plynu při stálém tlaku a objemu
- $c_p > c_V \Rightarrow \kappa > 1$
- jednoatomární plyn – $\kappa = 5/3$; dvouatomární plyn – $\kappa = 7/5$
- izoterma – $pV^1 = \text{konst}$; adiabata – $pV^\kappa = \text{konst}, \kappa > 1$

10.3.5 Kruhový

- schopnost práce tepelného stroje pouze při vrácení plynu do původního stavu
- pV diagram uzavřená křivka (např. graf 10.3)
  - $A \rightarrow B$ – izotermické expanze
  - $B \rightarrow C$ – adiabatická expanze
  - $C \rightarrow D$ – izotermické komprese
  - $D \rightarrow A$ – adiabatická komprese
- vykonaná práce plynu – plocha uzavřené křivky
  - 1, 2 – plyn koná práci
  - 3, 4 – okolí koná práci
  - výsledná práce rovna rozdílu práce plynu a prostředí (plochy pod křivkou $A \rightarrow B \rightarrow C$ a $C \rightarrow D \rightarrow A$)
- počáteční a koncový stav stejný – mezi vnitřní energie mezi cykly nulová ($\Delta U = 0$)
- přijímání tepla Q_1 od ohřívače, předávání tepla Q_2 chladiči
  - celkové teplo $Q = Q_1 - Q_2$
  - 1. termodynamický zákon – $Q = W'$ dodaný rozdíl tepla roven vykonané práci
- účinnost η – podíl vykonané práce a dodaného tepla

$$\eta = \frac{W'}{Q_1} = \frac{Q_1 - Q_2}{Q_1} = 1 - \frac{Q_2}{Q_1}$$

Obr. 10.2: pV diagram adiabatického děje

10.4 Druhý termodynamický zákon

- „Není možné sestavit periodicky pracující tepelný stroj, který by jen přijímal teplo od určitého tělesa (ohřívače) a měnil by je v ekvivalentní práci (tj. vykonával stejně velkou práci).“
- tepelný stroj vždy musí ochlazovat jedno těleso a zároveň ohřívat druhé
- nelze všechno přijaté teplo přeměnit na práci
- účinnost stroje nikdy nedosáhne $\eta = 100\%$

10.5 Plyn při nízkém a vysokém tlaku

10.5.1 Nízký tlak

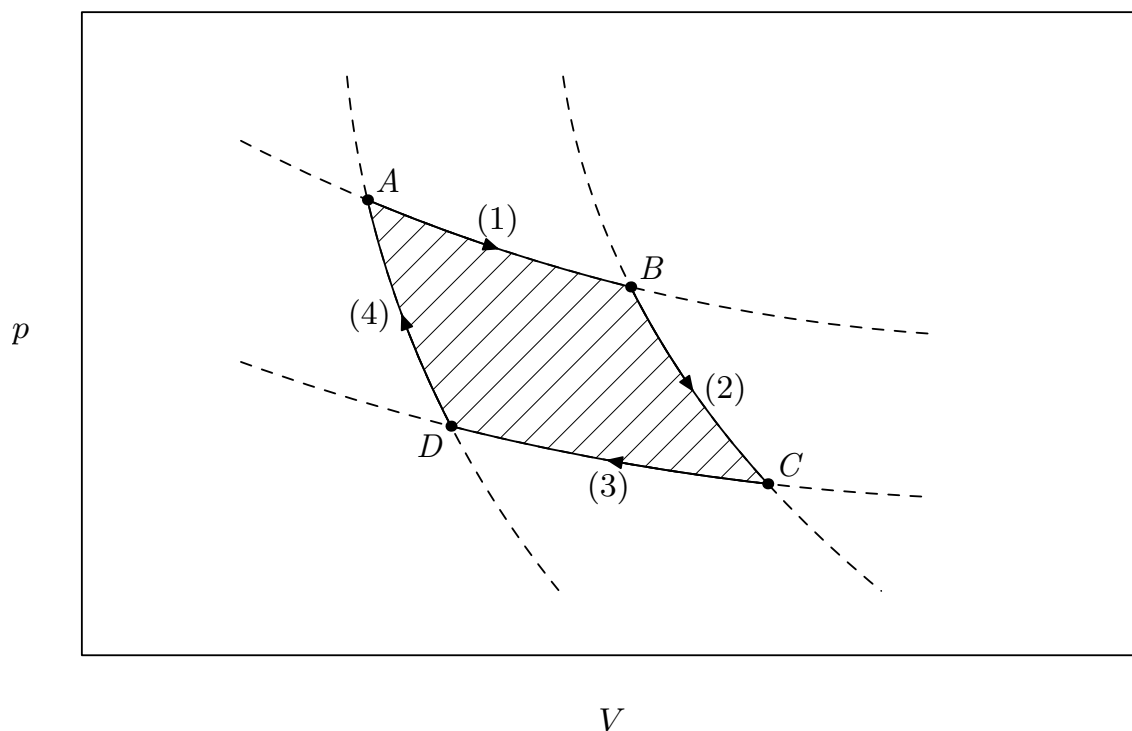
- zmenšení hustoty molekul $\rightarrow$ zvětšení střední volné dráhy l
  - délka přímočarého úseku mezi dvěma srážkami
- střední volná dráha molekuly λ
  - aritmetický průměr středních volných drah všech molekul
  - statistická veličina
  - nepřímo úměrná tlaku
- pokles střední srážkové frekvence z
  - počet srážek za jednotku času
- velmi nízké tlaky (10^{-5} Pa) – střední volná dráha větší než rozměry nádoby – téměř nedochází ke srážkám

10.5.2 Vysoký tlak

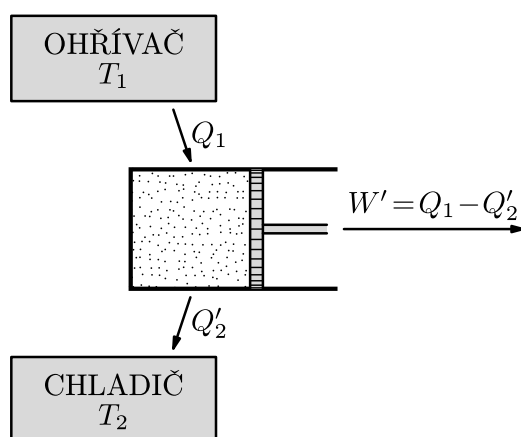
- zvýšení hustoty molekul $\rightarrow$ zmenšení střední volné dráhy λ
- nelze zanedbat přitažlivé síly a vlastní objem molekul
- dostatečně vysoký tlak a dostatečně nízká teplota – vazby mezi molekulami; zkapalnění

10.6 Tepelné motory

- stroje přeměňující vnitřní energii na mechanickou energii
- typy

Obr. 10.3: Diagram kruhového děje (Carnotův cyklus)

Obr. 10.4: Schéma tepelného stroje

- parní motory – pára, získání mimo vlastní motor
- spalovací motory – plyn vzniklý při hoření paliva, vznik uvnitř motoru

Tepelný motor	$\eta_{\max}$	η	Poznámka
parní stroj lokomotivy	0,35	0,09 - 0,15	účinnost parních motorů lze zvýšit užitím přehřáté páry
parní turbína	0,60	0,25 - 0,35	
plynová turbína	0,55	0,22 - 0,37	
čtyřdobý zážehový motor	0,65	0,20 - 0,33	vzduch se zahřívá již kompresí a poté spalováním nafty
vznětový motor	0,73	0,30 - 0,42	
raketový motor	0,75	0,50	vysoká účinnost je dána tím, že $T_1 = 4\,000\text{ K}$

Tab. 10.1: Porovnání typů tepelných motorů

10.6.1 Parní stroj

- historický význam
- vznik 1769 – James Watt → prudký rozvoj techniky
- používán do 60. let 20. stol.
- pálení uhlí → ohřívání vodní páry → pohyb pístu

10.6.2 Turbíny

- roztáčení vícestupňové turbíny pomocí par nebo plynů pod vysokým tlakem
- roztočení turbíny → ochlazení plynu

10.6.3 Zážehové motory

- spalování benzínových par a vzduchu uvnitř komor → expanze plynu → pohyb pístu
- převod posuvného pohybu na rotační

Čtyřdobý zážehový motor

- 4 fáze – sání, komprese, výbuch, výfuk plynů
- auta, letadla, generátory...
- možnost regulace přívodu paliva

Dvoudobý motor

- pouze 2 fáze; sání a komprese dohromady a výbuch a výfuk dohromady
- jednodušší, ale méně efektivní
- menší vozidla, malé přenosné zařízení (sekačky, pily...)